

İran’da Kadın Hareketleri: Beyaz Çarşamba Hareketi Örneği

Şeyma Merve Tandoğan*

Öz

İran’da 1979 yılında gerçekleşen İslâm Devrimi’nin ardından siyaset, ekonomi, hukuk gibi birçok alanın yanı sıra toplumsal yaşam da şeriat kuralları çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda kadınların kılık kıyafetleri, sahip oldukları haklar, yükümlülükleri ve sakınmaları gereken durumlar gibi konular yasalarda yer almıştır. Getirilen yasalarla birlikte kadınlar birçok açıdan kısıtlanmış, erkekler karşısında dezavantajlı konuma getirilmişlerdir. Toplumsal hayatta kadınlara yönelik olarak getirilen kısıtlamalar, muhafazakâr kesimler tarafından uygulanan baskılar ve örtünme zorunluluğu gibi zorunluluklar İranlı kadınlar arasında bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. İslâm Devrimi’nin ilk yıllarından günümüze kadar, bu tepkilerin kadın hareketleri şeklinde siyasilere yansıtıldığı örnekler yaşanmıştır. İran’daki kadın hareketlerinin ilk örneği, getirilen örtünme zorunluluğuna karşı devrimin ilk yılında gerçekleşmiştir. Zaman zaman konjonktürel gelişmeler nedeniyle sekteye uğrayan kadın hareketleri günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmada İran’daki kadın hareketleri, örtünme zorunluluğuna karşı 2017 yılında başlatılmış olan Beyaz Çarşamba Hareketi özelinde ele alınmıştır. Çalışmanın tarihsel arka planının anlaşılması amacıyla İran’da ortaya çıkan kadın hareketlerinin gelişimi genel hatlarıyla açıklanmıştır. Genel çerçevenin çizilmesinin ardından Beyaz Çarşamba Hareketi’nin ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınmıştır. Ardından, Beyaz Çarşamba Hareketi’ne yönelik tepkiler ve yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Çalışmanın temel argümanı Beyaz Çarşamba Hareketi’nin kendisinden önceki kadın hareketlerine kıyasla ortaya çıkış şekli, eylem tarzı ve süreklilik gibi yönlerden farklı özelliklere sahip olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hareketler, Kadın Hareketleri, İslâmi Feminizm, İran, Beyaz Çarşamba Hareketi.

* Doktora Adayı, 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, smerve.tandogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4917-7881

Women Movements in Iran: The Case of White Wednesday Movement

Şeyma Merve Tandoğan*

Abstract

After the Islamic Revolution that took place in Iran in 1979, in addition to many fields such as politics, economy and law, social life was also regulated within the framework of Sharia rules. In this context, issues such as women's dressing, their rights, obligations and situations they should avoid are included in the laws. With the introduction of laws, women were restricted in many ways and placed at a disadvantage against men. The restrictions imposed on women in social life, the pressures imposed by conservative segments and the compulsory hijab caused a reaction among Iranian women. From the early years of the Islamic Revolution to the present, there have been instances where these reactions were reflected on politicians in the form of women's movements. The first example of women's movements in Iran took place in the first year of the Revolution against the compulsory hijab. Women's movements, which were interrupted from time to time due to cyclical developments, have survived until today. In this study, women's movements in Iran are discussed in the context of the White Wednesday Movement, which was initiated in 2017 against the compulsory hijab. In order to understand the historical background of the study, the development of women's movements in Iran has been explained in general terms. After drawing the general framework, the emergence and development of the White Wednesday Movement has been discussed. Then, the reactions and approaches towards the White Wednesday Movement were presented. The main argument of the study is that compared to the women's movements before it, the White Wednesday Movement has different characteristics in terms of the way it emerged, style of action and continuity.

Keywords: Social Movements, Women's Movements, Islamic Feminism, Iran, White Wednesday Movement.

* PhD Candidate, 100/2000 YOK PhD Scholarship Recipient, Sakarya University, Middle East Institute, Sakarya, Turkey, smerve.tandogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4917-7881

1. Giriş

1979 yılında İran'da yaşanan İslâm Devrimi sadece yönetim şeklini değiştirmekle kalmamış aynı zamanda siyasi alandan toplumsal alana kadar olan geniş bir çerçevede şeriat temelli yeni kuralları da beraberinde getirmiştir. Hazırlanan yeni anayasada yer alan kurallar çerçevesinde toplumsal yaşama dair getirilen zorunluluklardan biri kadınların kamusal alanda başörtüsü takması zorunluluğu olmuştur. Başörtüsü konusunun yanı sıra kadınların haklarına ve toplumdaki yerlerine dair de birtakım yasalar çıkarılmıştır. Kadınların getirilen yasalara uymaması ve kamusal alanda başörtüsü takmamaları durumunda hapis cezasına varan cezai yaptırımlar getirilmiştir. Kamusal alanda başörtüsü takma zorunluluğunun getirilmesi henüz devrimin ilk yılından itibaren tepki görmüştür. O dönemden günümüze uzanan süreçte hem başörtüsü zorunluluğuna karşı hem de getirilen diğer kısıtlamalara karşı birçok kadın hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin bazıları büyük çaplı olurken bazıları ise daha sınırlı yayılma imkânı bulabilmiştir.¹ Etki alanı çerçevesinde değerlendirildiğinde farklılıkları olsa da eylem tarzı olarak benzer özellikler sergilemişlerdir. Ortaya çıkan kadın hareketlerinin büyük bir kısmı belirli bir mekânda kadınların bir araya gelerek protesto gösterisi yapmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Genel itibarıyla bakıldığında kadın hareketlerinin Feminizm başlığı altında ele alındığı görülmektedir. İran özelinde ise İslâmî Feminizm kavramından bahsetmek mümkündür. Kadın haklarına dair ortaya koyulan taleplerin ve karşı çıkılan konuların İslâmî çerçeveden ele alındığı görülmüştür (Başar, 2020, s. 7).

Zaman içinde değişen ve gelişen şartlara bağlı olarak kadın hareketlerinin kullandıkları haberleşme ve seslerini duyurma aygıtları da değişim ve gelişim göstermiştir. Özellikle son dönemde diğer toplumsal hareketlerde olduğu gibi kadın hareketlerinde de kitle iletişim aygıtlarının, internetin ve sosyal medyanın kullanıldığı görülmüştür. İnternet ve sosyal medya araçlarının kullanımı hem gerçekleşen hareketlerin daha kısa sürede daha geniş

¹ 1890'larda yaşanan Tebriz kadın ayaklanması, Rıza Şah döneminde yaşanan protestolar, 2000'li yılların ortalarında yaşanan stat eylemleri ve oturma eylemleri gibi protestolar daha sınırlı katılımın gerçekleştiği protestolar olurken; 1963 yılında gerçekleşen genel grev, 1979 yılında 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde gerçekleştirilen protesto ve bu çalışmada ele alınan Benim Gizli Özgürlüğüm ve Beyaz Çarşamba Hareketi geniş çaplı hareketler arasında yer almaktadır.

kitlelere ulaşmasını sağlamış hem de yeni eylem tarzlarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Öyle ki bazı durumlarda bir toplumsal hareketin önce internette başladığı ve ardından kamusal alana taşındığı örnekler de görülmüştür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin birçok alanı olduğu gibi toplumsal hareketleri de etkilediği söylenebilir. İran'daki toplumsal hareketler de bu gelişmelerden etkilenmiştir. İran'daki yönetim internetin kullanımına ve sosyal medya araçlarından bazılarına yönelik birtakım kısıtlamalar getirirse de toplumsal hareketleri ortaya çıkaran ya da hareketlere sonradan katılan bireyler bu kısıtlamaları aşarak iletişim kurmayı sağlamışlardır. Bu nedenle İran özelinde ele alınan toplumsal hareketlerde de internetin ve sosyal medyanın etkilerinden bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada ele alınan Beyaz Çarşamba Hareketi'nin (BÇH) geniş kitlelere ulaşmasında sosyal medyanın önemli bir rolü olduğu görülmüştür. Hareketin öncülü olan kampanya sosyal medya üzerinden başlatılmıştır. Bu kampanyanın 2017 yılında bir harekete dönüşmesi ise yine sosyal medya aracılığıyla olmuştur. Dolayısıyla BÇH'nin ortaya çıkışında ve geniş kitlelere ulaşmasında en önemli faktörlerden birinin sosyal medya olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada BÇH'nin ortaya çıkışı ve harekete yönelik tepkilerin ortaya koyulması amaçlanmıştır. BÇH'nin seçilme nedeni bu hareketin 1979 yılındaki İslâm Devrimi sonrasında İran'da ortaya çıkan kadın hareketlerinden farklı bir eylem tarzı ortaya koymuş olmasıdır. Harekete destek veren kadın ve erkekler bireysel olarak gerçekleştirdikleri eylemlerini sosyal medyaya yükleyerek bir anlamda internet aracılığıyla bir araya gelmişlerdir ya da başka bir tabirle internet üzerinden oluşturulan kamusal alanda bir araya gelmişlerdir. Kamusal alanda bireylerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan toplumsal hareketlerin aksine bu harekete katılan bireylerin büyük bir çoğunluğu aynı fiziki ortamı paylaşmamışlardır. Diğer toplumsal hareketlerde olduğu gibi kadın hareketlerinde de internetin ve sosyal medyanın kullanımının yaygınlık kazanması bu eylem tarzının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmanın genel çerçevesine bakıldığında ikinci bölümde İran'da kadın hareketlerinin gelişimi devrim öncesi ve sonrası olarak genel hatlarıyla ele alınmıştır. Üçüncü bölümde hareketin ortaya çıkışı ve gelişimi açıklanmıştır. Son bölüm olan dördüncü bölümde hareketin ortaya çıkışına yönelik gösterilen olumlu ve olumsuz tepkiler ifade edilmiştir.

2. İran'da Kadın Hareketleri

İran'da kadın hareketleri 20. yüzyılın başlarında şekillenmeye başlamıştır (Başar, 2020, s. 5). Gelişim sürecine bakıldığında 1979 İslâm Devrimi öncesinde milli ve dini motifler ön plana çıkarken devrim sonrasında dile getirilen taleplerin arkasında daha çok dini motivasyonların olduğu söylenebilir. Bu bağlamda özellikle devrim sonrası süreçte İran'da ortaya çıkan kadın hareketleri İslâmî Feminizm çerçevesinde ele alınmıştır. Devrim sonrası süreçte kadın hareketine destek veren kişiler arasında dindar kadınlarla birlikte sol ve seküler eğilimli kadınlar olsa da İslâm'ın temel referans noktası alındığı görülmüştür. Bunun nedeni olarak İran'daki yönetimin ve toplumun yapısı gösterilmiştir. Özü itibarıyla Batılı bir kavram olan feminizmin geleneksel İran toplumunda yer bulması ve kabul görmesinde yaşanacak zorluklar ve İran yönetiminin meşruiyetini İslâm'a dayandırması İran'da feminizmin İslâm çerçevesinde ele alınmasının nedenleri olmuştur. Dindar feministler ile seküler feministler kadın haklarının sağlanması noktasında farklı gerekçelere sahip olsalar da temel olarak talep ettikleri haklar aynı başlıklar altında toplanmıştır. Kadının aile hayatındaki konumundan çalışma hayatına, siyasi hayattaki konumundan hukuk alanına kadar olan geniş bir çerçevede benzer hakların kadınlara verilmesi ve toplumda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını istemişlerdir (Başar, 2020, s. 7-10).

İran'da kadın hareketlerinin gelişim süreci Başar (2020) tarafından üç döneme ayrılmıştır. Bu ayrıma göre ilk dönem 1905'te başlayan Meşrutiyet dönemi ile 1925'te başlayan Pehleviler dönemi arasındaki zaman aralığıdır. Bu dönemde kadın haklarına yönelik olarak yayın yapan ilk dergiler ve yine aynı şekilde kadın hakları konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan kadın hareketinin ele aldığı konular eğitim, evlilik ve boşanma, siyasal haklar ve örtünme olmuştur. İkinci dönem Pehlevi hanedanının yönetimi altında geçen süredir. Rıza Şah iktidarında başlatılan otoriter modernleşme hareketi kadın hareketlerinin kısıtlanmasına neden olmuştur. Bu dönemde kadın hareketleri daha çok hanedanın kadın üyeleri eliyle gerçekleşmiş ve bu nedenle toplumsal tabanda bir karşılık bulamamıştır. Bu dönemde ele alınan temel konular evlilik ve boşanma, kadınların eğitimi ve örtünme olmuştur. Üçüncü dönem olarak ise 1979'da gerçekleşen İslâm Devrimi sonrası ele alınmıştır. Devrim sonrası süreçte ortaya çıkan kadın hareketleri önceki dönemlerdeki hareketlere göre farklılık göstermiştir. (Başar, 2020, s. 5-6).

İslâm Devrimi'yle birlikte gelen yeni yönetim şekli ve yasalar kadın hareketlerinin ele aldığı konuları şekillendirmiştir. Genel itibariyle bakıldığında örtünme konusunun 20. yüzyılın başlarından günümüze uzanan süreçte kadın hareketlerinin ele aldığı temel konular arasında olduğu görülmüştür. Devrim sonrası süreçte en çok dile getirilen ve protesto edilen konular arasında kadınların örtünme zorunluluğu yer almıştır.

2.1. İslâm Devrimi Öncesi Kadın Hareketleri

İran'daki kadın hareketlerinin ve kadınların aktif olarak yer aldıkları diğer toplumsal hareketlerin geçmişinin oldukça eskilere uzandığı görülmektedir. Tebriz Kadın Ayaklanması, 1890'daki Tütün Protestoları, 1895'teki gıda kıtlığına yönelik protesto hareketi, 1906 Anayasa Hareketi ve 1979 İslâm Devrimi birer kadın hareketi olmasalar da İranlı kadınların aktif olarak yer aldıkları ve hatta zaman zaman liderlik ettikleri toplumsal hareketler olmuştur. Doğrudan kadın haklarına yönelik taleplerle ortaya çıkan ilk hareketlerden biri 1906'da yaşanmıştır. 1906 anayasasının kadınlara yönelik haklar getirmemekle birlikte birtakım kısıtlamalar getirmesi kadınların protestolarına zemin hazırlamıştır. Söz konusu anayasada kadınlara temel siyasi haklardan biri olan oy hakkı verilmemiş ve kadının toplum içindeki konumu en alt seviyede tanımlanmıştır. Bu durum kadınların dernekler ve gazeteler aracılığıyla örgütlenmelerini ve protesto gösterileri düzenlemelerini beraberinde getirmiştir. Gösteriler sırasında kadınlara erkekler ve çeşitli din adamları da destek vermiştir. 1906 anayasasının getirdiği kısıtlayıcı kurallar kadınların siyasi ve toplumsal hayata dair talepleri dile getirmelerinin yanında kızların eğitim hayatına katılabilmeleri için faaliyete geçmelerine de zemin hazırlamıştır. Bu süreçte açılan kız okulları ile kız çocuklarının mahrum bırakıldığı eğitime kavuşmaları sağlanmak istenmiştir (Jayawardena, 1986, s. 64).

1979'daki devrime kadar olan süreçte kadınların toplumsal hareketlere katılımı kadınlara yönelik birtakım haklar verilmesi talebinin yanı sıra milli motivasyonlarla da gerçekleşmiştir.² Bu süreçte kadınlar tarafından açılan derneklerle ve çıkarılan yayınlarla kadın haklarına yönelik talepler

² 1895 Tütün Ayaklanması, 1906 Anayasa hareketi, Rusya ve İngiltere'nin kurduğu sömürü düzenine karşı 1911 yılında gerçekleştirilen protestolar milli motivasyonlarla katılım gösterilen başlıca hareketler olmuştur.

dile getirilmeye devam etmiştir. 1907 yılında Kadınların Hürriyeti Derneği (*Anjuman-ı Azadi-yi Zanān*), Milli Kadınlar Derneği (*Anjuman-ı Mukadderat-ı Vatan*) ve Gizli Kadınlar Birliği, 1910 yılında Anavatan Kadınlar Derneği, 1919'da Yurtsever Kadınlar Derneği ve 1921'de Kadın Başarısının Habercileri isimli dernekler kurulmuştur. Bunların yanı sıra İran'da yaşayan ve farklı dinlere mensup olan kadınlara yönelik İran Hıristiyan Mezun Kadınlar Derneği ve Yahudi Kadınlar Derneği isimli kadın dernekleri de kurulmuştur. Bu derneklerin bir kısmı olası saldırılar nedeniyle faaliyetlerini gizli yürütmek durumunda kalmıştır (Tulunay, 2006, s. 39). Kadınlar derneklerin yanı sıra dergiler, broşürler, kasetler vb. araçlarla da yönetime karşı seslerini duyurma imkânı bulmuşlardır (Mojab, 2001, s. 132). 1910 yılında yayınlanmaya başlayan Bilgi (*Daniş*), 1912'de yayınlanmaya başlayan Olgunlaşmak (Şüküfe) ve Kadın Dünyası (*Zahan-i Zanān*) ve 1921'de yayınlanmaya başlayan Kadın Dünyası (*Alam-e Nesvan*) isimli dergiler ve 1917'de yayınlanmaya başlayan Kadınların Sesi (*Zaban-i Zanān*), Yurtsever Kadınlar Derneği'nin çıkardığı Yurtsever Kadın ve Kadın Başarısının Habercileri Derneği'nin çıkardığı Kadının Başarısı (*Paik-e Saadat*) isimli gazeteler aracılığıyla kadın haklarına yönelik mücadeleler devam etmiştir (Sancar, 2016, s. 189-190). Kadın hakları konusunu ele alan diğer gazete ve dergiler olarak 1925'te Doğulu Kadın (*Nesvan-e Shargh*), 1926'da Kadın Rehberi (*Rahnema-ye Banovan*), 1928'de Şık ve Güzel Çiçek (*Gol-e-Ra'na va Ziba*), 1930'da Işıltılı (*Nur Afshan*), 1931'de İran'ın Kızları (*Dokhtaran-e Iran*), 1938'de İran Kadınının Gazetesi (*Nameh-ye Banovan-e Iran*) ve 1940'ta Yaşam Rehberi (*Rahnema-ye Zendeği*) yayın hayatlarına başlamışlardır (Tulunay, 2006, s. 50).

Bu dönemde kadınların dernekler ve yayınlar aracılığıyla karşı çıktıkları konular arasında erken yaşta ve zorla evlendirilme ile örtünmeye zorlanma yer almıştır. Bu dönemde örtünme karşıtlığının arka planında örtünmenin bir geri kalmışlık olarak görülmesi yatmaktaydı. Ayrıca örtünmenin dinin dayatması olmadığı, yobaz din adamları ve geçmişten gelen gelenekler tarafından dayatıldığı düşünülmekteydi (Sanasarian, 1982, s. 41-45). Dolayısıyla kadınları örtünmeye zorlanmanın hem modernlik karşıtı olduğu hem de din dışı gerekçelerle kadınları baskı altında tutmanın bir aracı olduğu düşüncesiyle hareket edilmiştir. Rıza Şah'ın modernleşme politikalarına kadar olan dönemde kadın dernekleri tarafından ağırlıklı olarak bu konular dile getirilmiştir. Evlilik ve örtünme konularının dışında dernekler, gazeteler ve dergiler tarafından ele alınan konular arasında kadınların günlük

yaşamına dair konular, eğitim, çocuk bakımı, aile yaşamına dair konular yer almıştır. Dernek ve yayınlardan bazıları İslâm çerçevesinden ele alırken bir kısmı ise daha farklı bağlamlarda kadın hakları konusuna yaklaşmıştır. Fakat en nihayetinde toplumsal hayatta, aile hayatında, iş hayatında kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve kadının sosyal yaşama dair haklarına kavuşması kadın konusunu ele alan dernek ve yayınların temel önceliği olmuştur.

20. yüzyılın başlarında yaşanan kadın hareketleri siyasi haklardan ziyade daha çok gündelik yaşama dair taleplerle ortaya çıkmıştır. Rıza Şah'ın 1932 yılından 1941 yılına dek izlediği modernleşme politikaları neticesinde kadınların günlük yaşamına dair meselelerde yaşanan iyileşmeler kadın hareketlerinde bir yavaşlamanın yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde kadınlara sağlanan haklardan en önemlileri arasında üniversitede eğitim olanağına kavuşmaları ve kamu hizmetlerinde çalışmalarına izin verilmesi yer almıştır (Najmabadi, 1991, s. 54). Rıza Şah'ın kadınlara yönelik gerçekleştirdiği reformlar arasında evlilik yaşının en az 15 olarak belirlenmesi ve kadınlara boşanma hakkı getirilmesi yer almıştır. Bu yıllarda kadın hareketlerinin gündeminde yer alan örtünme karşıtlığı farklı eylemlerle kendisini göstermiştir. 1920'lerde siyah renkteki çarşaf yerine koyu kahverengi çarşaf giyilerek örtünme zorunluluğu protesto edilirken, sonrasında ise kamusal alanda çarşaf giyilmemesi eylemleri gerçekleştirilmiştir. Kadınların bu eylemleri şiddetle karşılaşmalarına neden olmuştur. 1936'da Rıza Şah modernleşme yönünde bir adım olarak çarşafı yasaklamıştır (Moghissi, 1994, s. 38-40). Rıza Şah'ın bu yasağı iki farklı tepki doğurmuştur. Bir kısım kadın bu yasağı özgürleşmekten ziyade devlet eliyle bir zorlama olarak görmüş ve tepki göstermiştir. Diğer bir kısmı ise yasağı olumlu karşılamıştır (Rostami-Povey, 2016, s. 19). Kadın hakları çerçevesinden değerlendirildiğinde inancı gereği çarşaf giymek isteyen kadınların bu yasak aracılığıyla engellenmesi bir hak ihlali olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle getirilen bu yasağın kadın hakları açısından olumsuz bir etki doğurduğu söylenebilir. Rıza Şah döneminde kadın haklarına yönelik iyileştirmeleri de içeren reformlar yapılarak modernleşme yönünde adımlar atılmış olsa da baskıcı yönetim anlayışı kadın hareketlerinin yavaşlamasında bir diğer etken olmuştur. Faaliyet gösteren diğer örgütlerle birlikte kadın örgütleri de kapatılmıştır. Bu dönemde kadın haklarına yönelik faaliyetler yukarıda bahsedildiği üzere kadınlara birtakım haklar verilmesi gibi uygulamalarla devlet eliyle gerçekleştirilmiştir.

Rıza Şah döneminde başlatılan reform hamleleri Muhammed Rıza Şah döneminde devam etmiştir. Rıza Şah dönemine kıyasla bu dönem baskıların azaltıldığı bir dönem olmuştur. Kapatılan dernekler tekrar faaliyet göstermeye başlamışlardır. Fakat kadın hareketleri yine devlet kontrolünde olmaya devam etmiştir (Tulunay, 2006, s. 44). Rıza Şah döneminde getirilen çarşaf yasağı bu dönemde yerini tekrar çarşaf giyilmesi baskılarına bırakmıştır. Toplumsal baskılar nedeniyle birçok kadın yeniden çarşaf giymek durumunda kalmıştır. Bu durum Muhammed Rıza Şah döneminde baskıların azaldığı atmosferle bir tezat teşkil etmiştir. Buna rağmen kadın haklarına yönelik birçok dernek ve dergi bu dönem içinde faaliyetlerine başlamıştır. 1942 yılında İran Kadınlar Cemiyeti (*Jamiet Zanān Iran*) ve Ulusal Kadınlar Meclisi, 1943 yılında İran Kadınlar Derneği kurulmuş, 1944-45 arasında Bugünün Kadını (*Zan Emrus*) isimli gazete yayınlanmıştır (Tulunay, 2006, s. 47). Ulusal Kadınlar Meclisi kadınlara oy hakkı verilmesi talebiyle protesto gösterileri düzenlemiştir. 1955 yılında erkek üyeleri de bulunan Yeni Yol (*Rah-i No*) ve 1957'de 17 Ocak Örgütü yine kadın haklarına yönelik çalışmalar amacıyla kurulmuştur (Woodsmall, 1960, s. 73). 1957 yılında İran Kadın Örgütleri Federasyonu hem örgütlerin faaliyetlerinin koordineli bir şekilde yürütülmesi hem de kadınlara yönelik çalışmalar yapılması amacıyla kurulmuştur (Woodsmall, 1960, s. 83). Kadın hakları konusunu ele alan bir diğer dergi olan Günün Kadını (*Zan-e Ruz*) 1964 yılında yayınlanmaya başlamıştır (Tulunay, 2006, s. 50). 1966 yılında devlet desteğiyle İran Kadın Örgütü (*Sazemaneh Zanān Iran*) kurulmuştur. Örgüt hem kadınların yaşamlarını kolaylaştıracak ve onlara destek olacak sağlık, eğitim, çocuk bakımı, doğum kontrolü, mesleki eğitim gibi alanlarda çalışmalar yürütmüş hem de kadın haklarıyla ilgili taleplerini yönetime iletecek faaliyetlerde bulunmuştur. 70'li yıllara gelindiğinde örgütün kampanyaları neticesinde 1967 tarihli Aile Koruma Yasası'nda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Kadınlar boşanma hakkı, kürtaj hakkı, kocalarının ikinci bir evlilik yapması üzerinde söz hakkı elde etmiş ve evlilik yaşı da yükseltilmiştir (Rostami-Povey, 2016, s. 22).

Muhammed Rıza Şah döneminde derneklere ve partilere yönelik kısıtlamaların kaldırılması mevcut olanların yeniden aktifleşmesinin yanında yeni parti ve derneklerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan özgürlük ortamında kadın hakları konusu da aktif şekilde bu partiler ve dernekler tarafından ele alınmıştır. Liberal İran Partisi bir kadın örgütünü kurmuş ve Demokrat Parti, programında kadın haklarıyla alakalı bir mad-

deye yer vermiştir. Ayrıca Kadınlar Partisi ismiyle yeni bir parti kurulmuştur (Moghissi, 1994, s. 42). Bu partinin öncelikli konuları arasında yine evlilik, boşanma ve eğitim yer almıştır. 1941 yılında kurulan komünist Tudeh Partisi bu dönemde kadın hakları konusuna en çok eğilen parti olmuştur. Parti, 1943 yılında kurulan Kadın Cemiyeti aracılığıyla kadın hareketlerini örgütlemiş ve daha sonra İranlı Kadınlar Teşkilatı'nı (*Teşkilat-e Zanān-e Iran*) kurmuştur. Bu teşkilat aracılığıyla kadınlara oy hakkı verilmesi ve kadınların iş hayatında erkeklerle eşit ücret alabilmeleri, kadınların çalışma saatlerinin uygun şekilde düzenlenmesi için ve kadınlara örtünme konusunda yapılan baskılara karşı kampanyalar düzenlemiştir. Teşkilat 1944 yılında Uyanışımız (*Bidari-ye Ma*) isimli bir gazete yayınlamışlardır. Bu gazete aracılığıyla hem teşkilatın amaçları duyurulmuş hem de mevcut durumun eleştirisi yapılarak kadınların hakları talep edilmiştir (Moghissi, 1994, s. 93-94). Bu dönemde kadın dernekleri tarafından yürütülen kampanyalar kadınlara birtakım hakların verilmesi konusunda olumlu etkide bulunmuştur. Çalışma hayatında yer alan kadınlara yönelik çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. 1946 yılında fabrikada çalışan kadınların mesai süresi haftalık 48 saat ile sınırlandırılmış ve fazla mesai konusu gönüllülük esasına bağlanmıştır. Ayrıca kadınlara ücretli doğum izni verilmesi kararlaştırılmıştır (Keddie, 1981, s. 121). Ulusal Kadınlar Konseyi 1952 yılında kadınlara siyasi haklar verilmesi konusunda bir dilekçe yazarak başbakan Muhammed Musaddık'a, Meclis'e ve Birleşmiş Milletler'e gönderseler de İran'daki muhafazakâr İslâmcıların baskıları nedeniyle oy hakkı elde edememişlerdir. 1963 yılının Ocak ayına gelindiğinde kamuda ve özel sektörde çalışan kadınlar bir günlük genel grev yaparak yürüyüş düzenlemiş ve kendilerine oy hakkı verilmesini talep etmişlerdir. Protesto neticesinde Şubat 1963'te oy verme hakkını elde etmişlerdir. (Sanasarian, 1982, s. 75, 82-83). Böylelikle kadınlar toplu eylemleri sayesinde bir haklarına daha sahip olabilmişlerdir.

Pehleviler döneminde kadın haklarında yapılan iyileştirmeler sayesinde kadınların kamusal alandaki işlerde görünürlükleri artmaya başlamıştır. Ayrıca yapılan teşvikler sayesinde kızların eğitim hayatında giderek artan şekilde yer aldıkları görülmüştür. 1940 yılında Tahran Üniversitesi'nde karma eğitime geçilmiş ve 1978 yılına dek kız öğrencilerin sayısı toplam öğrenci sayısının % 30,9'una ulaşmıştır (Woodsmall, 1960, s. 53). Kadınlar arasındaki okuryazarlık oranı 1957'de % 8 iken 1977'de % 35'e yükselmiştir. Bu veriler İran'ın tamamında geçerli olmamıştır. Kırsal kesim

ile kent arasındaki farklılıklar nedeniyle kırsal kesimdeki kadınların çok daha azı okuryazardı. Kentlerde yaşayan kadınların % 48,1'i okuryazar iken kırsalda yaşayan kadınların ise yalnızca % 8,3'ü okuryazardı (Moghissi, 1994, s. 46-47). Kadın haklarına yönelik çeşitli reformlar yapılmış olsa da devrime kadar olan süreçte kadınlar ile erkekler arasındaki eşitliğin sağlanması durumu söz konusu olmamıştır. İran toplumunun geleneksel erkek egemen yapısı ve İslâmi değerlerin bu egemenliği pekiştirecek şekilde yorumlanarak merkezde yer alması kadınların toplumda talep ettikleri konuma ulaşmalarını engellemiştir. Siyasette ve işgücüne katılma konusunda erkekler ile kadınların oranları karşılaştırıldığında belirgin bir farklılık olduğu görülmüştür. Öyle ki İslâm Devrimi'nin hemen öncesinde 1976 ile 1979 yılları arasında mecliste yalnızca % 7 oranında kadın vekil bulunmaktaydı. 1979 sonrasında ise bu oran daha da gerilemiş ve durum kötüleşmiştir (Tulunay, 2006, s. 65). İşgücüne katılma konusunda ise 1956'da % 9,3 olan kadınların oranı, 1976'ya gelindiğinde yalnızca % 13,7 seviyesine yükselebilmıştır (Moghissi, 1994, s. 48). Kayıt dışı olarak çalışan kadınların eklenmesiyle bu oran bir miktar artabileceği olsa da yine de kadınların işgücüne katılımının oldukça düşük seviyelerde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla İslâm Devrimi'ne kadar olan süreçte çeşitli yollardan kadın haklarının talep edildiği, belirli bir oranda iyileşme sağlandığı fakat yine de toplumsal, siyasi ve ekonomik alanlarda kadınların lehine beklenen gelişmelerin yaşanmadığı söylenebilir.

2.2. İslâm Devrimi Sonrası Kadın Hareketleri

1979 yılında gerçekleşen İslâm Devrimi İran'daki kadın hareketleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Devrimle birlikte gelen şeriat yönetimi kadınların beklediği ortamı sağlamamış ve devrim sonrasında ortaya çıkan gelişmeler kadın hareketlerinin gündemini belirlemiştir. Devrime kadar olan süreçte kadın haklarının iyileşmesine yönelik olarak atılan adımların ve getirilen yasaların devrimle birlikte kaldırıldığı görülmüştür. Kadınların evlilik yaşlarını yükselten, çok eşliliği yasaklayan ve kadınlara boşanma hakkı veren 1967 tarihli Aile Koruma Yasası'nın ve 1973 tarihli yasanın kaldırılması ve kadınların birçok meslekten geri çektirilmesi (Moghadan, 2002, s. 1137-1138), İslâmi giyim tarzına uymayan kadınların işlerinden kovulması, kadınların erken emekliliğe ve evde durmaya zorlanmaları, kadının işe girme isteğinin kocası tarafından engellenmesi, doğum kontrolü

ve kürtajın yasaklanması, kadınların seyahat etmek, eğitim almak ve farklı bir yerde yaşamak için erkek akrabalarından izin alması zorunluluğunun getirilmesi (Rostami-Povey, 2010, s. 64-69) gibi gelişmeler kadın hakları açısından bir geriye gidişe yol açmıştır. Kadınlar ayrıca siyasi alandan da uzaklaştırılmışlardır. Yeni yönetimin kabul ettiği İslâm Anayasası'na göre İran ulusunun lideri olarak kabul edilen Velayet-i Fakih'in erkek olacağı bu durumda İran cumhurbaşkanının da erkek olması gerektiği kabul edilmiştir. Böylelikle kadınların cumhurbaşkanlığına adaylığı 1979'dan bugüne İslâm Anayasası ile engellenmektedir. Meclisteki kadın temsilci sayısı da sınırlı tutulmuştur (Afshar, 1996, s. 129). Kadınların bir birey olarak sahip olduğu bu hakların geri alınması ve kadınların günlük yaşamından aile hayatına, seçebilecekleri işlerden giyecekleri kıyafetlere varana dek baskı altında tutulmaları için birtakım yasalar çıkarılması kadınlar arasında feminist bilincin yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

İslâm Devrimi sonrasında yaşanan bu gelişmelere rağmen devrimin gerçekleşme sürecine bakıldığında kadınların da ön planda olduğu görülmüştür. Kadınların bu desteğinin arkasında İslâm'ın kadınlara verdiği hakların İslâmi bir yönetimde uygulanacağı ve böylelikle kadınların talep ettikleri konuma gelebilecekleri düşüncesi yer almaktaydı. Fakat devrim sonrasında ortaya çıkan yönetimin kadınlara yönelik kısıtlayıcı politikaları ve ürettikleri söylemler devrime destek veren kadınları hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu hayal kırıklığı kadın hareketlerinin devrim öncesi sürece benzer şekilde güçlü bir muhalefet olarak varlık göstermesine zemin hazırlamıştır (Moghadan, 2002, s. 1145-1146). Devrim sonrası süreçte İran'daki kadınlar iki farklı grup olarak hareket etmişlerdir. Laik düşüncede olanlar dernekler kurarak kadın haklarına yönelik çalışmalarını yürütmek istemişlerdir. Fakat yönetimin bu derneklere yönelik kısıtlayıcı politikaları neticesinde bu çabaları sonuçsuz kalmıştır. 1979 ve 1980 yılında kurulan derneklerin üyelerinden kimileri hapis cezasına uğramış kimileri ise yurtdışına kaçmışlardır. Daha muhafazakâr görüşte olan kadınlar ise yönetimin İslâm'a uygun olarak kendilerine haklarını vereceğini ve kadın-erkek eşitliğini sağlayacağını düşünmüşlerdir (Hoodfar, 1999). Fakat beklenen iyileşmeler sağlanmadığı gibi kadınlara yönelik toplumsal hayatta, iş hayatında ve aile hayatında daha kısıtlayıcı yasalar getirilmesi İslâmcı kadınların da yönetim karşısında bir muhalif grup olmalarını beraberinde getirmiştir.

Yeni rejime yönelik ortaya çıkan ilk protesto gösterisi 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde gerçekleşmiştir. Devrimin dini lideri Ayetullah Humeyni'nin devrimin henüz ilk aylarında kamuda çalışan kadınlara yönelik getirdiği peçe takma kararı, kadınlara birtakım haklar veren Aile Koruma Yasası'nı askıya alma çağrısı ve kadın hâkimlerin görevden alınması emri bu protestolara zemin hazırlamıştır. Bu kararlara yönelik yalnızca kadınlar tepki göstermemiştir. Aynı zamanda liberal, sol görüşlü ve laik düşüncede olan erkekler de kadınlara destek vermiştir (Mojab, 2001, s. 132). 8 Mart 1979'da gerçekleşen bu protesto gösterisi devrim sonrasında gerçekleşen ve kadın haklarını savunan ilk hareket olarak değerlendirilebilir. Devrim sonrası süreçte kadın hareketlerinin gelişimini duraklatan bir gelişme olarak 1980-88 yılları arasında İran-İrak Savaşı gerçekleşmiştir. Bu zaman aralığı boyunca rejime muhalif sesler bastırılmış ve dolayısıyla kadın hareketleri önemli bir varlık gösterememiştir. Kadın haklarına yönelik mücadeleler çeşitli yayınlar aracılığıyla sürdürülmüştür. Savaşın sona ermesiyle birlikte kadın hareketleri de bir canlanma sürecine girmiştir. Girilen yeni süreçte kadın haklarına yönelik çalışmalar hem kadın hareketleri hem de çeşitli dernek ve yayınlar aracılığıyla yapılmıştır. 90'lı yıllarda Hacer'in Mesajı (*Payām-e Hājar*), Kadınlar (*Zanān*), Bilge (*Farzāneh*) (Mojab, 2001, s. 133), Kadının Haberi (*Payam-e Zan*), Çağrı (*Neda*), Kadın Hakları (*Hoghogh-e Zanān*) gibi dergiler İslâmi perspektiften kadın haklarına yönelik destekleyici yayınlar yapmışlardır. Devrim sonrasında kadınların yaşadıkları sorunlar, hükümete yönelik tepkiler bu dergiler aracılığıyla duyurulmuştur. Yine İslâmi perspektiften yayın yapan Kadın (*Zan*) gazetesi 1979'da yayınlanmaya başlamış ve 1999'da mahkeme kararıyla kapatılmıştır. (Tulunay, 2006, s. 64-66). Devrim öncesinde yayın hayatına başlayan bazı dergi ve gazeteler devrim sonrasında da faaliyetlerini sürdürmüştür. Zeynep'in Yolu (*Rah-e Zeyneb*) isimli dergi ve Günün Kadını (*Zan-e Ruz*) gazetesi yeni rejimin eleştirildiği yazılarıyla yayın hayatlarına devam etmişlerdir. Devrim sonrasında çıkarılan Aile (*Khanevadeh*) isimli dergide aile ve kadın sorunları ele alınmıştır. Diğer yayınların sert üslubuna nazaran daha ılımlı yayınlar yapan dergi hem erkekler hem de kadınlar tarafından okunmuştur (Hoodfar, 1999).

Devrimin henüz ilk yılında İslâm Devrimi'nin Kadın Derneği kurulmuştur. Derneğin üyeleri örtünme zorunluluğuyla ilgili olarak yönetimin Kur'an ayetlerini çarpıtarak kadınlar üzerinde baskı kurduğunu belirtmiş ve yönetime muhalefet etmişlerdir (Hoodfar, 1999). Yeni yönetim ise Pehlevi

dönemine benzer şekilde devlet eliyle çeşitli kadın örgütleri kurma yoluna gitmiştir. 1988’de ise Kadınlar Kültür ve Toplum Konseyi kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Kadın Meseleleri Bürosu bakanlıklarda temsilcilikler açmıştır. Yönetimin bu adımları hükümetin kadın politikasının koordine edilmesi, kadınların sorunlarını ve kadınlardan kendilerine yönelen tepkilerin öğrenilmesi ve bu tepkilerin yönetilmesi amacı taşımıştır. Kurulan bu örgütler kadın hakları meselesine İslâmi rejimin çerçevesinden yaklaşmış ve İranlı kadınlar tarafından dile getirilen kendilerine birtakım haklar verilmesi ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması taleplerinin toplumu yozlaştırıcı ve Batı yanlısı talepler olduğunu iddia etmişlerdir. Kadın sorununun İran’ın bir sorunu olmadığını ve Batı yanlıları tarafından icat edildiğini savunmuşlardır (Afshar, 1996, s. 130-131).

Savaş sonrası dönemde muhalefet üzerindeki baskının azaltılması, kadın hakları konusuna farklı çerçevelerden bakan İslâmcı ve laik kadınların birlikte hareket etmesinin yolunu açmıştır. 90’lı yıllarda her görüşten kadının kadın haklarına yönelik mücadelelerde birlikte hareket ettiği görülmüştür. Bu dönemde farklı görüşten kadınların birlikte hareket etmesinin gerekliliği ifade edilmiştir (Kian, 1997, s. 91). Kadınların birlik olarak hareket etmeleri ve yönetim üzerinde baskı kurma çalışmaları genç nüfusun mücadelesiyle birleşince 90’lı yılların sonunda reform hareketi başlatılmıştır. Kadınlar reform hareketinin önemli bir parçası olmuşlardır. Kadınlar arasında ortaya çıkan tepkiler savaş sonrası dönemde kadınlara duyulan ihtiyaçla birleşince kadınlara birtakım haklar verilmiştir. 1967 ve 1973 tarihli yasaların kaldırılmasıyla birlikte kadının mahrum kaldığı nafaka hakkı, çocuklarının velayetine sahip olma hakkı, boşanma hakkı ve belirli meslekleri yapabilme hakkı 90’lı yıllarda kadınlara geri verilmiştir (Tulunay, 2006, s. 63). Ayrıca devrimin lideri olan Humeyni 1994’teki bir konuşmasında eğitim, iş ve siyaset alanlarında kadın ve erkeklerin eşit olduğunu açıklamıştır (Afshar, 1998, s. 120). Böylelikle kadınlara 90’lı yıllar boyunca belirli aralıklarla iade edilen hakları söylem düzeyinde İran’daki en üst düzey mercii tarafından da ifade edilmiştir. Fakat buna rağmen kadınlara iade edilen haklar ve söylem düzeyinde yapılan eşitlik vurgusu gerçekte İran’da kadın-erkek eşitliğini tesis etmemiştir. Nitekim yapılan yasal düzenlemelerin nihai amacının bu olmadığı, yönetime karşı ortaya çıkan tepkilerin azaltılması amacı taşıdığı söylenmelidir. Birtakım değişiklikler yapılsa da İran toplumunda erkeklerin kadınlar karşısında yasalarla tesis edilen üstün konumu muhafaza edilmiştir. Çalışma hayatına dair getirilen yasalar ka-

dınların evde kalmasını ve aile içindeki rolünü güçlendirmesini teşvik eden nitelikte olmuştur. Bu durum yalnızca sağlık ve eğitim gibi belirli alanlarda farklılaşmıştır. Bu alanlarda kadınlara hizmet verebilecek kadın çalışanlara ihtiyaç duyulması nedeniyle bu alanlarda çalışabilecek kadınlar istihdam edilmiştir (Kahraman, 2014, s. 78). Fakat diğer iş alanlarında ise kadınları çalışmaktan caydırıcı uygulamalar yürürlüğe koyulmuştur.

Devrime destek veren kadınların devrim sonrasında kabul edilen İslâm Anayasası'yla hayal kırıklığına uğramaları ve İran'daki kadınların yeni yönetimde baskı altında tutulmaları kadın hareketlerinin giderek daha aktif hale gelmesine zemin hazırlamıştır. 80'li yılların sonunda Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı ile başlayan süreçte devrimle gelen birtakım uygulamalar gevşetilmiştir. Bu durum kadınların sınırlı da olsa birtakım kazanımlar elde etmesini sağlamıştır. 1997 yılında cumhurbaşkanı olan Muhammed Hatemi daha fazla hak ve özgürlük vaadiyle kampanya yürütmüş, bu nedenle de uzun süredir hak ve özgürlük mücadelesi veren kadınların yoğun desteğini almıştır (Kahraman, 2014, s. 86). Hatemi dönemi reform dönemi olarak isimlendirilmiş ve kadınlarla ilgili meselelerde ilerleme kaydedilmiştir. Bu dönem kadınların birtakım kazanımlar elde ettiği ve kamusal alanda daha aktif hale geldikleri bir süreç olmuştur (Kamacı, 2012). Hatemi'nin kadınların hak ve özgürlüklerine yönelik olumlu tutumu kadınların kitlesel gösterilerinde kendisini göstermiştir. 1997 yılında binlerce kadın protestocu, devrimle birlikte kadınların spor müsabakalarını izlemesine getirilen yasağı protesto etmek amacıyla Özgürlük (*Azadi*) Stadi'na girmiş ve kutlama yapan İran milli takımına destek vermiştir. Bir diğer kadın protestosu ise 2000 yılında yaşanmıştır. İran'ın güney bölgesinde yaşayan binlerce kadın yaşanan su sıkıntısını protesto etmek amacıyla yol kapatma eylemi gerçekleştirmişlerdir (Oğuz ve Çakır, 2000, s. 123, 311). Güvenlik güçlerinin bu protestolara müdahale etme konusunda sergilediği yumuşak tutum değerlendirildiğinde Hatemi döneminin özgürlükçü atmosferi somut şekilde görülmüştür. Hatemi döneminde kadınların elde ettiği kazanımlar arasında yasaklanan bazı dergi ve gazetelerin tekrar yayınlanmasına izin verilmesi, yasaklanan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlamalarının serbest bırakılması, kadınların çalışma saatlerinin esnetilmesi gibi konular yer almıştır (Gheytauchi, 2000). Bu dönemde kadın haklarına yönelik birçok dernek de faaliyete başlamıştır. 1999 yılında kurulan Kadın Kültür Merkezi (*Markaz-e Farhangi-e Zanan*) ve 2003 yılında kurulan İran'daki Kadın Aktivistler Forumu bunlardan bazılarıdır. Her iki kuruluş

da farklı konumlardaki kadınları bir araya getiren, kadın haklarının geleceğine yönelik tartışmaların yapılmasını sağlayan faaliyetlerde bulunmuştur (Assoudeh ve Salazar, 2017, s. 154). Reform döneminin başlangıcı olan 1997 yılında kadınlarla ilgili olarak faaliyet gösteren sivil toplum kurumlarının sayısı 67 iken bu sayı 2005 yılında 480'e ulaşmıştır.

2005 yılına gelindiğinde kadın hareketleri açısından yoğun bir dönem yaşanmıştır. Haziran ayında kadınların gerçekleştirdiği 3 protesto gösterisi yaşanmıştır. 1, 9 ve 12 Haziran tarihlerinde gerçekleştirilen bu gösterilerden ilki kadınların devrim sonrasında kabul edilen İslâm Anayasası nedeniyle cumhurbaşkanlığına aday olamamalarını protesto etmek için cumhurbaşkanlığı ofisinin önünde oturma eylemi düzenlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bir diğeri ise kadınların spor müsabakalarına alınmamasını protesto etmek amacıyla yüzlerce kadının stat önünde toplanması ve statta oynanan maça seyirci olarak girmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Son protesto gösterisinde ise Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hemen öncesinde Tahran Üniversitesi'nin önünde oturma eylemi gerçekleştirilmiştir. Kadınlar bu gösterilerinde daha önce dile getirdikleri taleplerini yenilemelerinin yanı sıra cumhurbaşkanlığına aday olamamalarını protesto etmişlerdir. Bu gösteri güvenlik güçleri tarafından dağıtılmıştır. Reform döneminde kadınların çalışma saatleri, giyim tarzları vb. konularda gevşetilen birtakım uygulamalar cumhurbaşkanlığına seçilen Mahmud Ahmedinejad döneminde yeniden sıkı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. 12 Haziran gösterisinin yıldönümü olan 12 Haziran 2006'da kadınlar yine bir gösteri planlamışlardır. Fakat bu gösteri henüz başlangıcında güvenlik güçlerinin yoğun müdahalesi sonucunda engellenmiştir (Mir-Hosseini, 2006). Kadınlara yönelik ayrımcılığın yasalarla tesis edilmesi nedeniyle kadınlar 2006 yılında 1 Milyon İmza Kampanyası ismiyle bir kampanya düzenlemişler ve yasanın değişmesini talep etmişlerdir (Assoudeh ve Salazar, 2017, s. 141).

2005 yılında seçilen ve 8 yıl boyunca cumhurbaşkanı olan Ahmedinejad döneminde kadın hakları ve özgürlükleri açısından bir geriye gidiş yaşanmıştır. Hatemi döneminde kamusal alandaki aktifliği artan kadınlar Ahmedinejad döneminde kamusal alandan soyutlanmaya çalışılmıştır. Kadınların çalışma hayatından uzaklaşmaları ve evlerinde vakit geçirmeleri amacıyla birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Kadınların akşam saatlerinde çalışmalarını kısıtlayan bir direktif yayınlanması bu amaç doğrultusunda atılmış adımlardan biri olmuştur (Taşkın, 2008, s. 36). Hatemi dönemin-

de dergi ve gazetelerin yeniden yayınlanmaya başlaması kararı Ahmedinejad dönemiyle birlikte geri alınmıştır. Bu dönemde Zanan başta olmak üzere kadın haklarına yönelik yayın yapan dergi ve gazetelerin birçoğu kapatılmıştır. Ahmedinejad'ın kadınlar üzerindeki baskıyı giderek artıran politikaları kadınların 2009 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından gerçekleşen Yeşil Hareket'e yoğun bir şekilde destek vermesine zemin hazırlamıştır (Sekmen, 2019, s. 76). Ahmedinejad'ın politikalarından en fazla etkilenen gruplardan biri olan kadınlar bu hareket aracılığıyla hak ve özgürlük taleplerini dile getirmişlerdir. Kadın hareketleri açısından olumsuz geçen Ahmedinejad döneminin ardından 2013 yılında seçilen Hasan Ruhani kadın haklarına yönelik daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Hükümet tarafından Cumhurbaşkanı yardımcılığı, Dışişleri Bakanlığı sözcülüğü, Meclis başkan yardımcılığı ve Cumhurbaşkanlığı kadın konuları danışmanlığı gibi üst düzey görevlere kadınlar atanmış, Ruhani bir kadın sporcunun müsabakaya katılmasına izin vermiş (Hürriyet, 2013) ve ahlak polislerinin hicap zorunluluğuna uymayan kadınlara yönelik yaklaşımını eleştirmiştir (CNN Türk, 2013). Ruhani her ne kadar kadın haklarının iyileştirilmesine yönelik birtakım adımlar atmış olsa da İran'da anayasa ve yasalarla tesis edilmiş olan düzen kadınları baskı altında tutmaya devam etmiştir. 2014 yılında gerçekleşen protesto gösterisi bu duruma gösterilen tepkilerden biri olmuştur. İran voleybol takımının oynayacağı bir maçın kadın taraftar ve gazeteciler tarafından izlenmesinin yasaklanması tepkiye neden olmuş ve kadınlar federasyon binasının önünde bu durumu protesto etmişlerdir (Türkiye Gazetesi, 2014).

2014 yılında ortaya çıkan bir diğer kadın hareketi muhalif gazeteci Masih Alinejad tarafından başlatılmıştır. Alinejad uygulanan örtünme zorunluluğunu protesto etmek amacıyla başörtüsüz şekilde araba kullandığı bir fotoğrafını Facebook üzerinden paylaşmış ve bu paylaşım şekli zaman içinde bir kampanyaya dönüşmüştür (Ghoreishi, 2017, s. 2). Sosyal medyanın kullanıldığı bir diğer protesto ise 2016 yılında gerçekleşmiştir. Başörtüsü zorunluluğunu ihlal ettikleri fotoğraflarını sosyal medyada paylaşan kullanıcıların güvenlik güçleri tarafından tutuklanması kadınların tepkisini çekmiştir. Kadınlar bu duruma tepki olarak saçlarını kazıtmış ve o hallerini sosyal medyada paylaşmışlardır (Kaya, 2018, s. 569). Doğrudan kadın hareketi olarak ortaya çıkan protestoların haricinde kadınların 2010'lu yıllarda toplumsal hareket olarak ortaya çıkan gösterilerde de aktif bir şekilde yer aldıkları görülmüştür.

3. Beyaz Çarşamba Hareketi'nin Ortaya Çıkışı

1979 yılındaki İslâm Devrimi'nden günümüze kadar olan süreçte gerçekleşen kadın hareketlerine 2017 yılında yeni bir örnek eklenmiştir. İranlı Vida Movahed 28 Aralık 2017'de kamusal alanda başörtüsü takma zorunluluğuna karşı yeni bir hareket tarzı ortaya çıkarmıştır. Movahed, Tahran'ın en kalabalık caddelerinden biri olan Enghelab (*Devrim*) Caddesi'ndeki bir elektrik kutusunun üzerine çıkmış ve bir sopanın ucuna beyaz bir başörtüsü takarak sallandırmıştır. Movahed'in bu davranışı İran'daki kadın hareketleri açısından yeni bir eylem tarzı ortaya çıkarmıştır. O tarihe kadar gerçekleşmiş olan kadın hareketleri kadınların aynı mekânda bir araya gelmesiyle meydana gelmişken, Movahed'in bu davranışıyla ortaya çıkan eylem tarzı, bireysel olarak farklı mekânlarda gerçekleştirilen sivil itaatsizlik eylemlerinin bir bütün oluşturması şeklinde olmuştur. Bu eylem tarzı kısa süre içerisinde sosyal medya aracılığıyla İran'ın diğer şehirlerine de yayılmış ve toplumsal bir hareket haline gelmiştir. Movahed tarafından başlatılan bu hareket, 2014 yılında muhalif gazeteci Masih Alinejad tarafından Facebook üzerinden Benim Gizli Özgürlüğüm (*My Stealthy Freedom*) ismiyle başlatılmış olan ve 2017 yılında Beyaz Çarşambalar ismiyle bir platforma dönüşen kampanyanın devamı olmuştur (T24, 2018). Movahed'in bireysel eylemi Alinejad'ın sosyal medya üzerinden yaptığı çağrının sokağa yansması olmuştur. Dolayısıyla BÇH Alinejad tarafından başlatılan ve Movahed tarafından somutlaştırılarak fiili bir eyleme dönüştürülen bir kadın hareketi olarak ortaya çıkmıştır.

Masih Alinejad'ın, başörtüsü olmadan araba kullandığı bir fotoğrafını Facebook hesabı üzerinden paylaşmasıyla Benim Gizli Özgürlüğüm kampanyasının fitili ateşlenmiştir. Alinejad'ın paylaşımının örtünme zorunluluğundan hoşnut olmayan birçok İranlı kadın tarafından beğenilmesi ve desteklenmesi üzerine Alinejad, Facebook üzerinden bir çağrı yapmıştır. Bu çağrıda Alinejad, İranlı kadınlardan başörtüsüz fotoğraflarını Benim Gizli Özgürlüğüm isimli Facebook sayfasına yüklemelerini istemiş ve çağrı kısa süre içerisinde karşılık bulmuştur. İlk iki gün içerisinde 30 bin İranlı kadın başörtüsüz fotoğrafını sayfaya yüklemiş ve iki hafta içinde sayfayı beğenen kişi sayısı 200 bine ulaşmıştır (Carpenter, 2014). Alinejad tarafından örtünme zorunluluğuna karşı başlatılmış olan kampanya, 2017 yılında farklı bir boyut kazanmıştır. Alinejad 2017 yılının Mayıs ayından itibaren yeni bir protesto çağrısında bulunmuştur. Bu çağrıda İranlı kadınlardan her

Çarşamba günü kamusal alanlarda beyaz başörtüsü takarak ya da beyaz bir kıyafet giyerek örtünme zorunluluğunu protesto etmeleri ve bu protestolarını sosyal medya aracılığıyla paylaşmalarını istemiştir. Hareket Beyaz Çarşamba ismini buradan almıştır. Bu çağrı kısa sürede hem kadınlarda hem de erkeklerde geniş bir karşılık bulmuştur. Kampanyayı destekleyen İranlı kadınlar ve erkekler fotoğraflarını sosyal medyada #WhiteWednesdays etiketiyle paylaşmışlardır (Demirel, 2017). Alinejad'ın başlattığı kampanyanın İran sokaklarındaki yansıması olarak Movahed'in başlattığı yeni eylem tarzına katılan farklı yaş ve ideolojiye sahip olan kadınlar ve erkekler fotoğraflarını hem Benim Gizli Özgürlüğüm hem de Beyaz Çarşambalar isimli Facebook sayfalarına yüklemişlerdir (Ghoreishi, 2017, s. 5). Harekete destek verenler paylaşımlarını yaparken #WhiteWednesdays etiketinin yanı sıra Movahed'in eylemi başlattığı caddenin ismine atıfla #GirlOfEnghelabStreet etiketini de kullanmışlardır (Dehghan, 2018).

Hareketin hem erkekler hem de başörtüsü takmayı tercih eden muhafazakâr kadınlar tarafından destek bulması, kısa sürede daha geniş bir kitleye yayılmasını ve ses getirmesini beraberinde getirmiştir. Harekete destek veren muhafazakâr kadınlar başörtüsü takmalarının kendi tercihleri olduğunu ve takmak istemeyen kadınların da bu konuda tercih özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu nedenle kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olma talebiyle hareketi başlatan kadınlara destek vermişlerdir. Erkeklerle bakıldığında ise yine kadınların kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olması gerektiğini düşünen, laik düşünce yapısına sahip erkeklerin destek verdiği görülmüştür. Annelerinin, eşlerinin, kız kardeşlerinin başörtülü olmadığı fotoğraflarında yer alarak desteklerini göstermişlerdir (Ghoreishi, 2017, s. 4-5). Hareket zaman içinde İran'ın çeşitli şehirlerine yayılmıştır. Harekete destek veren kadınların yoğunlaştığı bölgelere bakıldığında büyük şehirlerde yaşayanların ön plana çıktığı görülmüştür. Bunun temel sebebi ise kırsal bölgelerin yapısı gereği bu bölgelerde yaşayan kadınların çevrelerinden tepki ve baskı görme ihtimallerinin daha yüksek olması ve bu nedenle buralarda yaşayan kadınların daha temkinli davranma eğilimi göstermeleri olmuştur (Deutsche Welle, 2018). Bu nedenle hareketin yayılma alanı ağırlıklı olarak büyük şehirler olmuştur.

BÇH, İslâm Devrimi sonrasında gerçekleşen kadın hareketlerinin bir devamı olmuştur. 1979 sonrasında ortaya çıkan kadın hareketlerinin temel motivasyonlarının kadınların devrimle birlikte kaybettiği haklarının geri

verilmesi ve kamusal alanda uygulanan başörtü zorunluluğuna karşı çıkılması olduğu söylenebilir. Fakat tarihsel sürece bakıldığında başörtüsü konusunun devrim öncesinde de kadın hareketlerini şekillendirdiği görülmüştür. Buna rağmen iki dönem arasında bir farklılık olduğu belirtilmelidir. Devrim öncesinde başörtüsüne karşı olanların temel gerekçesi bunu bir geri kalmışlık ve yobaz din adamlarının baskısı olarak görmeleriydi. Devrim sonrasında bakıldığında ise bu karşıtlığın temel gerekçeleri kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olması ve kendi kıyafetini seçebilme özgürlüğüne sahip olması olmuştur. Bu açıdan bakıldığında hareket hem devrim öncesinde hem de devrim sonrasında gerçekleşen kadın hareketleri ile ortaya çıkış motivasyonu konusunda benzerlik gösterse de başörtüsü karşıtlığının hangi gerekçe ile yapıldığı noktasında devrim öncesindeki kadın hareketlerinden ayrılmıştır. Hareket ortaya çıkış motivasyonu konusunda devrim sonrasındaki kadın hareketleri ile bir benzerliğe sahip olsa da eylem tarzı konusunda bu hareketlerden farklılaşmıştır. Bir araya gelen kadınların ortaya çıkardığı hareketlerden farklı olarak bu harekete katılan kadınlar ve erkekler aynı mekânı paylaşmamışlardır. Farklı yerlerde aynı eylem şeklinin sergilenmesi neticesinde bir kadın hareketi ortaya çıkarılmıştır. Bu hareketi diğerlerinden ayıran en temel farklılık bu olmuştur.

BÇH’de kullanılan eylem tarzının ortaya çıkarılmasında sosyal medyanın kullanımının etkili olduğu görülmüştür. Sosyal medya üzerinden başlatılan bir protesto sokağa yansımış ve sokaktaki protestolar yine sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılmıştır. Hem BÇH’nin öncülü olan Benim Gizli Özgürlüğüm kampanyasının hem de BÇH’nin sosyal medya aracılığıyla ortaya çıkması ve yine sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaşması, yeni toplumsal hareketlerin kullandıkları iletişim araçları ve sosyal medyanın kamuoyunu yönlendirmesi konusunda örnekler sunmuştur. 2000’li yıllarda yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında ve geniş kitlelere ulaşmasında önemli bir faktör olan sosyal medyanın etkileri BÇH’de de görülmüştür. Hareketi kendinden önceki kadın hareketlerinden ayıran önemli faktörlerden biri de sosyal medyanın kullanımı olmuştur. İran’da sosyal medyanın ve internetin kullanımına getirilen kısıtlamalar göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmada ele alınan hareketin incelenmesinde sosyal medyanın önemi ortaya çıkmaktadır. Sosyal medyada gerçekleştirilen eylemlere müdahale etmenin diğer eylemlere kıyasla daha karmaşık olması ve sosyal medyanın denetiminin zor olması BÇH’nin 2017 yılından bu zamana dek devam etmesini sağlamıştır. Bu durum BÇH’nin diğer

kadın hareketlerinden sosyal medya kullanımından kaynaklanan bir diğer farkını teşkil etmektedir. Fiziki ortamlarda gerçekleştirilen kadın hareketleri, yaşanan müdahaleler neticesinde BÇH kadar uzun ömürlü olamamışlardır.

4. Beyaz Çarşamba Hareketi’ne Karşı Tepkiler

İran’da 1979 yılındaki İslâm Devrimi’nden bu yana uygulanan örtünme zorunluluğuna karşı başlatılmış olan BÇH İran’daki çeşitli kesimlerden farklı tepkiler almıştır. Kimileri harekete destek verirken kimileri ise hareketi olumsuz olarak değerlendirmiş ve tepki göstermiştir. BÇH muhafazakâr kanattaki siyasiler ve rejim destekçileri tarafından olumsuz karşılanmıştır (McEniry, 2018; BBC Türkçe, 2018; Dehghan, 2018). Bu hareketin ortaya çıkışında İran düşmanlarının dahil olduğu, harekete katılanların yabancılar tarafından kışkırtıldığı ve desteklendiği iddia edilmiştir. Bu tür hareketlere karşı dikkatli olunması gerektiği vurgulanmış ve hareketin ortaya çıkışı bir güvenlik meselesi olarak çerçevelenmek istenmiştir. Daha ılımlı reformcu kanattan gelen tepkiler ise farklı olmuştur. Harekete bir güvenlik meselesi olarak yaklaşmaktan ziyade daha geniş bir çerçeveden değerlendirmişlerdir. Hareketin ortaya çıkışı ile geçmişte uygulanan politikalar arasında bir ilişki olduğu ifade edilerek özeleştirilmiştir. Böylelikle BÇH’nin ortaya çıkışı İran’da uygulanan yasaklar hakkındaki farklı düşüncelerin tekrar ifade edilmesine zemin hazırlamıştır. Rejim yanlısı olan kişiler harekete yönelik sert ve olumsuz tepkiler gösterirken daha ılımlı reformist düşüncede olanların hareketi eleştirmekten ziyade hareketi ortaya çıkaran şartlara odaklandıkları görülmüştür (BBC Türkçe, 2018; Center for Human Rights in Iran, 2018).

Harekete yönelik en sert tepki yönetimden ve rejim destekçilerinden gelmiştir. Eylemi gerçekleştiren Eva Movahed ve sonrasında ona destek veren çok sayıda kadın gözaltına alınmıştır. Movahed serbest bırakılsa da sonrasında eylemini tekrarladığı için yeniden gözaltına alınmıştır. Başörtüsünü çıkararak sapıklığı ve ahlaksızlığı teşvik etme suçundan tutuklanmış ve yaklaşık sekiz ay hapiste kalmıştır (Iran International, 2019). Meclis başkan yardımcısı Ali Motahari İran’daki kadınların nasıl isterlerse öyle giyinebildiklerini iddia ederek BÇH’yi küçümseme girişiminde bulunmuştur. Bu yaklaşımıyla Motahari hareketi önemsizleştirme ve dikkatleri

konunun üzerinden çekme yönünde bir tavır ortaya koymuştur. Yargıç ve savcı olan Gholam-Hossein Mohseni-Eje ise harekete katılan kadınların uyuşturucu kullandığını ve yabancıların ajanları olduğunu iddia etmiştir (McEniry, 2018). Böylelikle hareketi toplum gözünde itibarsızlaştırmak ve daha fazla İranlının harekete destek vermesini engellemek istemiştir. Ayrıca hareketi yabancılarla ilişkilendirerek konuyu bir güvenlik meselesi haline getirmek istemiştir. Harekete yönelik bir başka olumsuz tepki İran başsavcısı Muhammed Cafer Montazeri tarafından gelmiştir. Montazeri hareketi önemsiz ve çocukça olarak nitelendirmiştir. Montazeri ayrıca hareketin ortaya çıkışında yabancıların sorumlu olabileceğini ifade ederek konuyu bir güvenlik meselesi haline getirme yoluna gitmiştir. Montazeri başörtüsünün bir sopanın ucuna takılarak sallandırılmasını suç olarak nitelendirmiş fakat yabancıların dahlinin olması ihtimali nedeniyle cezalandırmak yerine eylemde bulunanları uyarmak gerektiğini belirtmiştir (BBC Türkçe, 2018). BÇH'nin İran dışından yabancılar tarafından başlatıldığına yönelik bir iddia da Tahran polis teşkilatından gelmiştir. Teşkilat yasadışı uydu kanalları aracılığıyla hareketin başlatıldığını iddia etmiştir (Dehghan, 2018). Böylece başörtüsü karşıtlığının aslında İran'ın sorunlarından biri olmadığı ve dışarıdan gerçekleştirilen eylemlerle İran'ın bir sorunu haline getirilmek istendiği algısı yaratılmak istenmiştir.

İran Devrim Mahkemesi'nden bir yetkili tarafından Fars haber ajansına yapılan açıklamada kamusal alanda başörtüsüz şekilde video çeken kişilerin düşman devletle işbirliği yapma suçlamasıyla on yıla kadar hapis cezası alabileceği belirtilmiştir (Euronews, 2019). Böylelikle hem BÇH'ye destek veren kişiler hem de gelecekte benzer gösterilere katılacak kişiler vazgeçirilmek istenmiştir. Sözlü sert tepkilerin yanı sıra tehdit içerikli söylemler de bu süreçte sarf edilmiştir. İran Devrim Muhafızları'na yakın bir internet sayfası olan Mashregh News hareketin ortaya çıkmasında etkili olan Masih Alinejad'ın fotoğrafını yayınlamakla ölüm tehdidinde bulunmuştur. İran'da rejim yanlısı haber ajanslarından biri olan Tasnim haber ajansının baş editörü yine Alinejad'ın kocasıyla birlikte bir fotoğrafını yayınlamakla ahlaksız ithamlarda bulunmuştur (Hatam, 2017). Bu söylemlerle Alinejad itibarsızlaştırılmak ve korkutulmak istenmiştir. BÇH'nin öncülü olan Benim Gizli Özgürlüğüm kampanyasının baskılara ve tehditlere rağmen istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi ve 2017 yılının sonunda BÇH'ye dönüşerek İran sokaklarında sürdürülmesi protestoları yumuşatmak amacıyla birtakım adımların atılmasını beraberinde getirmiştir. İran'ın başkenti Tahran'da

2017 yılının sonunda başörtüsü konusundaki tedbirlerin yumuşatılmasına yönelik adım atılmıştır. Emniyet Teşkilatı'ndan yapılan açıklamada artık İslâmi kıyafet kurallarına uymayan kadınların gözaltına alınmayacağı ve kendilerine dava açılmayacağı bildirilmiştir. Bununla birlikte başörtüsü konusunda kadınların zorlama yoluyla değil eğitim yoluyla ikna edileceği ifade edilmiştir (Batrawy, 2017). Dolayısıyla başörtüsü konusunda kadınların tamamen özgür bırakılmayacağı görülmüştür.

BÇH'ye yönelik yönetimden ve rejim yanlılarından gelen tepkilere bakıldığında konunun bir kadın hakları meselesi olarak ele alınmak yerine doğrudan İran'ın ulusal güvenliğiyle alakalı bir mesele gibi ele alındığı görülmüştür. Hareketi gerçekleştirenlere yönelik yapılan yabancıların ajanı nitelendirmesi, hareketin ortaya çıkışında dış güçlerin etkili olduğu yorumlarının farklı aktörlerce dile getirilmesi zihni arka planı İslâm Devrimi'ne uzanmaktadır. Devrimin devamlılığının sağlanması adına sürekli bir şekilde dış tehdit vurgulaması yapılarak İran toplumunun rejime karşı gelmesi engellenmek istenmiş ve rejimin geleceğine yönelik içeriden bir tehdidin ortaya çıkması önlenmek istenmiştir. BÇH'ye verilen sert tepkiler de bu perspektiften değerlendirilebilir. Hareketin karşı çıktığı konu kadınlara yönelik uygulanan örtünme zorunluluğu olsa da yönetim ve rejim destekçileri hareketin taleplerini İslâmi temellere oturttukları rejime yönelik bir tehdit olarak algılamışlardır. Bu nedenle harekete verilen tepkiler İran'ın ulusal güvenliği perspektifinden verilmiştir.

Harekete yönelik yönetimden gelen sert tepkilerin yanı sıra daha ılımlı tepki gösteren siyasetçiler olduğu da görülmüştür. İran Meclisi'nde milletvekili olan ve reformcu kanada mensup olan Süheyla Celodarzade hareketin ortaya çıkışıyla ilgili bir özeleştiri yapmış ve geçmişte kadınlara yapılan gereksiz baskıların sonucunda bu hareketlere zemin hazırlandığını ifade etmiştir. Geçmişte yapılan hataların yaşanan kadın hareketlerini kışkırttığını belirtmiştir (BBC Türkçe, 2018). Yine reformist kanattan olan Tahran Kent Konseyi danışmanı Fatemeh Rakeie yaşanan sivil itaatsizlik eylemlerinin şüpheli bir şekilde organize edildiğini ve halkın bu protestoları görmezden gelmesini gerektiğini, böylelikle kendiliğinden biteceğini ifade etmiştir. Ayrıca yapılan protestoların bir suç teşkil etmediğini bu nedenle katılanlara bir ceza verilmesine gerek olmadığını belirtmiştir. Siyasetçilerin yanı sıra birçok aktivist de harekete yönelik düşüncelerini ifade etmiştir. Aktivistler BÇH'nin İran tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olacağını ve bu

protestoların İran’da yıllardır süren baskıların ve eşitsizliğin zincirlerini kırma isteğinin bir tezahürü olduğunu belirtmişlerdir (Center for Human Rights in Iran, 2018).

5. Sonuç

İran’daki kadınların toplumsal hareketlere katılımı oldukça eskilere uzanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren İranlı kadınlar milli motivasyonlarla toplumsal hareketlere katılım göstermişlerdir. Bu toplumsal hareketlerin başlıcaları Tütün Protestosu, Anayasa Devrimi ve İslâm Devrimi olmuştur. Doğrudan kadınların sorunlarını ele alan hareketler ise 20. yüzyılın başlarında şekillenmeye başlamıştır. Kadın hareketleri ilk olarak dergiler, gazeteler ve dernekler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Kadınların karşılaştığı sorunlar, kadınların yönetimden talepleri vb. içeriklere sahip olan bu yayınlar aracılığıyla kadınların yönetim karşısında bir araya gelmeleri beklenmiştir. Kadın hareketlerinin faaliyetleri, ürettikleri etki vb. bakımlardan dönemsel olarak farklılıklar bulunsa da ele aldıkları konuların temelde ortak bir paydada bulunduğu görülmüştür. Evlilik yaşının düzenlenmesi; zorla evlendirilme konusu; başörtüsü sorunu; iş hayatında, aile hayatında ve toplumsal hayatta kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gibi konular her dönemde kadın hareketlerinin ele aldığı ortak konular olmuştur. Bunların haricinde dönemsel olarak siyasi hakların talep edildiği kadın hareketleri de ortaya çıkmıştır.

İran siyasi hayatında yaşanan gelişmeler kadın hareketlerinin gidişatını, gündemlerine aldıkları konuları ve hangi oranda aktif olduklarını etkilemiştir. Rejimin toplum üzerindeki baskılarını arttırdığı dönemlerde kadın haklarına yönelik faaliyet gösteren gazete, dergi ve derneklerin kapatıldığı örnekler mevcuttur. Aynı şekilde baskıların az olduğu yönetimlerde de kadın haklarına yönelik faaliyetlerin arttığı görülmüştür. Çalışmanın örnek olayına temel teşkil eden örtünme konusuna bakıldığında hem İslâm Devrimi öncesinde hem de devrim sonrasında kadın hareketleri tarafından ele alındığı görülmüştür. Devrim öncesi süreçte başörtüsü geri kalmışlık, modernlik karşıtı, yobaz din adamlarının baskı aracı ve gelenekten gelen bir durum olarak görülmüş ve bu nedenle karşı çıkmıştır. Nitekim modernleşme yönünde reformların yapılmak istendiği Rıza Şah döneminde başörtüsü yasaklanmıştır. Fakat bu durumda da kendi isteğiyle başörtüsü

takmak isteyen kadınlara yönelik bir hak ihlali söz konusu olmuştur. 1979 İslâm Devrimi sonrasında süreçte ise başörtüsüne karşı çıkanların temel motivasyonu kadınların kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olması gerektiği ve rejimin başörtüsü konusunu kadınları baskı altında tutma amacıyla kullanmasıydı.

Devrim sonrasında süreçte başörtüsü konusu başta olmak üzere yukarıda da belirtilmiş olan diğer konuları içeren birçok kadın hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareketler yine gazete, dergi ve dernekler aracılığıyla örgütlenmiş ve zaman zaman toplumsal hareket şeklinde görülmüştür. Bu toplumsal hareketlerin bir örneği de bu çalışmanın konusunu oluşturan BÇH'dir. Hareket 2014 yılında Masih Alinejad tarafından başlatılan Benim Gizli Özgürlüğüm isimli kampanyanın bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal medya üzerinden başlatılan kampanyanın fiili bir eyleme dönüşmesi İranlı Eva Movahed tarafından gerçekleştirilmiştir. Movahed'in bireysel olarak gerçekleştirdiği sivil itaatsizlik eylemi sosyal medya aracılığıyla kısa sürede geniş kitlelere ulaşmıştır. Harekete hem kadınların hem de erkeklerin destek verdiği görülmüştür. Harekete yönelik olarak ortaya çıkan tepkilere bakıldığında üç farklı yaklaşımın olduğu görülmüştür. İlk olarak yönetimden ve rejime yakın kişilerden sert tepkilerin geldiği görülmüştür. Hareketi ve hareketin ortaya çıkışına zemin hazırlayan Alinejad'ı itibarsızlaştırmaya ve harekete katılanları korkutarak vazgeçirmeye yönelik söylemlerin üretildiği görülmüştür. Bunların yanında hareketi ortaya çıkaran şartlara odaklanan ve protestocuları doğrudan hedef almayan daha ılımlı ve reformist isimlerin olduğu görülmüştür. Son olarak ise harekete doğrudan destek veren aktivistler olduğu görülmüştür. BÇH İran'da uygulanan örtünme zorunluluğuna karşı başlatılmış ve halen daha devam etmektedir. Hareketin ortaya çıkışının ardından İran'da başörtüsü zorunluluğu konusunda kayda değer bir adımın atılmadığı söylenmelidir. Dolayısıyla hareket neticesinde yasalarla tesis edilen somut bir kazanım elde edilememiştir.

İnceleme neticesinde BÇH'yi kendisinden önceki toplumsal hareketlerden farklılaştıran birtakım durumlar olduğu görülmüştür. Bunlardan birincisi eylemin gerçekleştirilme şeklidir. Önceki kadın hareketleri bireylerin fiziki bir ortamda bir araya gelmesiyle ortaya çıkarken, BÇH farklı mekânlarda bulunan kişilerin aynı eylemi bireysel olarak gerçekleştirmeleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Bir diğer farklılık hareketin ortaya çıkışında ve geniş kitlelere ulaşmasında sosyal medyanın oynadığı merkezi rol olmuştur. Be-

lirli bir fiziki mekânda bir araya gelmeyen protestocuların paylaştıkları ortak mekân sosyal medya olmuştur. BÇH'yi kendisinden önceki kadın hareketlerinden farklılaştıran son durum ise sosyal medyanın sunduğu alandan faydalanması neticesinde protestoların 2017'den günümüze devam ediyor olmasıdır. Sosyal medyaya müdahalenin ve sosyal medyanın denetiminin zor ve karmaşık oluşu hareketin uzun bir süredir devam etmesine imkân sağlamıştır.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Afshar, H. (1996). Women and the politics of fundamentalism in Iran. İçinde H. Afshar (Ed.), *Women and politics in the third world* (s. 124-144). Routledge.
- Afshar, H. (1998). 'Disempowerment' and the politics of civil liberties for Iranian women. İçinde H. Afshar (Ed.), *Women and empowerment* (s. 117-133). Palgrave Macmillan.
- Assoudeh, E. ve D. J. Salazar. (2017). Movement structure in an authoritarian regime: a network analysis of the women's and student movements in Iran. İçinde J. M. Mazzei (Ed.), *Non-State violent actors and social movement organizations: influence, adaptation and change* (s. 137-171). Emerald Publishing.
- Başar, U. (2020). İran'da İslami feminizm hareketi. İRAM, https://iram-center.org/d_hbanaliz/iranda-islami-feminizm-hareketi.pdf
- Batrawy, A. (2017, Aralık 29). Iranian police in Tehran announce women who break Islamic dress codes no longer face arrest. *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraian-police-tehran-women-rights-islamic-dress-code-arrests-police-hijab-hasan-rouhani-reform-a8132726.html>
- BBC Türkçe. (2018, Şubat 2). İran'da 'başörtüsünü çıkarma' eylemleri: 29 kadın gözaltında. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42916446>
- Carpenter, J. (2014, Mayıs 16). Iranian women shed hijabs for 'Stealthy Freedoms' Facebook page. *Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/blogs/she-the-people/wp/2014/05/16/iranian-women-shed-hijabs-for-stealthy-freedoms-facebook-page/>
- Center for Human Rights in Iran. (2018, Ocak 31). "*Girls of Revolution St*" protest ignites debate on Iran's compulsory hijab. <https://www.iranhumanrights.org/2018/01/girls-of-revolution-st-protest-ignites-debate-on-irans-compulsory-hijab/>
- CNN Türk. (2013, Ekim 10). *Ruhani'den 'ahlak polisi' açılımı*. <https://www.cnnturk.com/2013/dunya/10/10/ruhaniden-ahlak-polisi-acilimi/726707.0/index.html>

- Dehghan, S. K. (2018, Ocak 29). Second woman arrested in Tehran for hijab protest. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/29/second-woman-arrested-tehran-hijab-protest-iran>
- Dehghan, S. K. (2018, Şubat 2). Tehran hijab protest: Iranian police arrest 29 women. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/02/tehran-hijab-protest-iranian-police-arrest-29-women>
- Demirel, A. (2017, Temmuz 5). İran’da kadınların Beyaz Çarşamba protestosu. *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2017/07/05/iranda-kadinlarin-beyaz-carsamba-protestosu/>
- Deutsche Welle. (2018, Şubat 1). İranlı kadınların başörtüsü eylemi yayılıyor. <https://www.dw.com/tr/iranli-kadinlarin-basortusu-eylemi-yayiliyor/a-42398734>
- Euronews. (2019, Temmuz 31). İranlı kadınlar 10 yıl hapis cezasına başlarını açarak meydan okuyor. <https://tr.euronews.com/2019/07/31/iranli-kadinlar-10-yil-hapis-cezasina-baslarini-acarak-meydan-okuyor-sosyal-medya-video>
- Gheytnchi, E. (2000). Chronology of events regarding women in Iran since the revolution of 1979: February 1979 - May 2000. *Iran Chamber Society*. https://www.iranchamber.com/society/articles/chronology_events_women_iran.php
- Ghoreishi, S. (2017). “My stealthy freedom” Facebook page: an opportunity for the Iranian feminist movement?. *New Zealand Political Studies Association Conference*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.17145.42084>
- Hatam, N. (2017, Haziran 14). Why Iranian women are wearing white on Wednesdays. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40218711>
- Hoodfar, H. (1999). The women’s movement in Iran: women at the crossroads of secularization and Islamization. *Iran Chamber Society*. https://www.iranchamber.com/society/articles/women_secularization_islamization3.php
- Hürriyet. (2013, Eylül 14). İran’da kadın atlete izin verildi. <https://www.hurriyet.com.tr/iranda-kadin-atlete-izin-verildi-24708648>

- Iran International. (2019, Mayıs 28). *The "Girl of Enghelab Street" was released from prison*. <https://iranintl.com/en/iran/girl-enghelab-street-was-released-prison>
- Jayawardena, K. (1986). *Feminism and nationalism in the third world*. Zed Books.
- Kahraman, L. (2014). İranlı kadınların toplumsal ve siyasal profili. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 72-120. <https://doi.org/10.18490/sosars.379171>
- Kamacı, Y. (2012, Ağustos 21). İran'da kadın olmak. *Uluslararası Politika Akademisi*. <http://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/>
- Kaya, Ş. (2018). Kadın ve sosyal medya. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 563-576. <https://doi.org/10.21547/jss.363932>
- Keddie, N. R. (1981). *Roots of revolution: an interpretive history of modern Iran*. Yale University Press.
- Kian, A. (1997). Women and politics in post-Islamist Iran: the gender conscious drive to change. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 24(1), 75-96. <https://doi.org/10.1080/13530199708705639>
- McEniry, W. (2018, Şubat 13). Iran's hijab protests. *Australian Institute of International Affairs*. <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/protests-against-hijab-in-iran/>
- Mir-Hosseini, Z. (2006, Haziran 16). Is time on Iranian women protesters' side?. *Merip*. <https://merip.org/2006/06/is-time-on-iranian-women-protesters-side/>
- Moghadan, V. M. (2002). Islamic feminism and its discontents: toward a resolution of the debate. *Signs*, 27(4), 1135-1171. <https://doi.org/10.1086/339639>
- Moghissi, H. (1994). *Populism and feminism in Iran*. Palgrave Macmillan.
- Mojab, S. (2001). Theorizing the politics of 'Islamic feminism'. *Feminist Review*, (69), 124-146. <https://doi.org/10.1080/01417780110070157>

- Najmabadi, A. (1991). Hazards of modernity and morality: women, state and ideology in contemporary Iran. İçinde D. Kandiyoti (Ed.), *Women, Islam and the state* (s. 48-76). Macmillan.
- Oğuz, S. ve R. Çakır. (2000). *Hatemi'nin İran'ı*. İletişim Yayınları.
- Rostami-Povey, E. (2010). The Islamic sexual division of labour. İçinde M. Poya (Ed.), *Women, work & Islamism* (s. 61-76). Zed Books.
- Rostami-Povey, E. (2016). The women's movement in its historical context. İçinde T. Povey ve E. Rostami-Povey (Ed.), *Women, power and politics in 21st century Iran* (s. 17-34). Routledge.
- Sanasarian, E. (1982). *The women's right movement in Iran: mutiny, appeasement and repression from 1900 to Khomeini*. Praeger Publishers.
- Sancar, S. (2016). *Din, siyaset ve kadın: İran devrimi*. Nika Yayınevi.
- Sekmen, N. (2019). *İslâm ve feminizm temelinde devrim sonrası İranlı kadınlar*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- T24. (2018, Şubat 12). İran'daki protestoların simge ismi Masih Alinejad: hayatımıza dini müdahale istemiyoruz. <https://t24.com.tr/haber/iran-daki-protestolarin-simge-ismi-masih-alinejad-hayatimize-dini-mudahale-istemiyoruz,557656>
- Taşkın, Y. (2008). Devrim sonrası İran'da siyaset: aktörler, stratejiler ve gelecek. İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (39), 21-53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/597/6010>
- Tulunay, Z. M. (2006). İran ve Mısır'da kadın hareketleri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Türkiye Gazetesi. (2014, Haziran 22). İran'da kadınlara ilginç yasak!. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/165565.aspx>
- Woodsmall, R. F. (1960). *Women and the new East*. Middle East Institute.